

Că arta se opune uncori vicții, constituindu-se într-o posibilă mască a *Meduzei* ce face ca fluxul vital să încrămbească airdoma unor talazuri berniene cioplite în materia amorfă a pietrei, că manifestările vitale sînt vrăjmașe ale concentrărilor semnificative din zona artisticului, iată două realități a căror falsă reciprocitate nu le împiedică a fi considerate adevăruri care, prin neobosită repetare, s-au acoperit de prestigiul incontestabilului. Nu le vom contesta nici noi, pe parcursul acestor considerații, cu atît mai mult cu cît ne vom referi la opere ale unui artist care și-a așezat creația sub semnul gîndirii platonice. Este cunoscută rezolvarea pe care Platon a dat-o raportului viață-artă, existență și esență. Mai puțin cunoscută este conjuncția Brâncuși—Platon, asupra existenței căreia avem acum dovezi sigure. Astfel, din monografia *Brâncuși* semnată de Pontus Hulten, Natalia Dumitrescu și Alexandru Istrati aflăm: „*Din momentul sosirii sale la Paris, Brâncuși se-nconjură de lucrări privitoare la filozofia greacă. Ceva mai tîrziu se îndreaptă către filozofia orientală. (...) Pătruns de sentimentul nemuririi sufletului, el iubea ideile lui Socrate transcrise de Platon și credea, odată cu acesta, că înainte de-a se uni cu trupul, sufletul contemplă lumea Ideilor, iar această lume, atemporală, era tocmai aceea pe care încerca s-o intru-peze în operele sale*”¹.

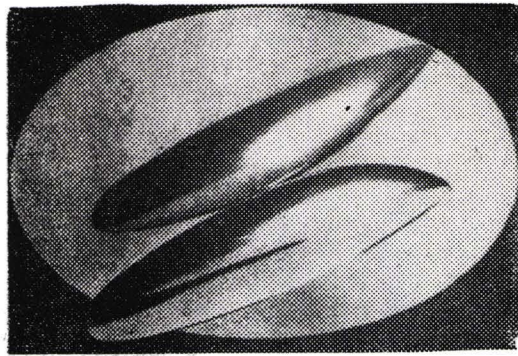
Într-un studiu anterior² am încercat — și sperăm că am reușit — să evidențiem anumite raporturi dintre iconografia timpurie a creației brâncușiene și dialogul platonice *Banchetul*. Prezentele considerații — care nu sînt decît un simplu **flash** — își propun să elucideze „sursele” unui anumit fragment al bestiarului brâncușian, cel marin, prin raportarea operelor de extracție marin-animalieră la textul legendei istorisite de Socrate în finalul dialogului platonice *Fedon*. Hermeneutica pe care-o propunem nu este una de argumentație, ci mai degrabă una de „contemplare”, ea constînd într-o simplă privire comparativă ce trece de la text la operă și invers. Înainte de-a reproduce textul platonice — îndeajuns de lung —, amintim doar că Brâncuși era „*pătruns de sentimentul nemuririi sufletului*” și că era incredințat, odată cu Platon, că „*înainte de-a se uni cu trupul, sufletul contemplă lumea Ideilor*”. Așadar sculptorul își apropiase tocmai acele idei platonice care se constituie în substanță intimă a dialogului *Fedon*, de unde putem extrage o cvasi-certitudine, aceea că Brâncuși citise *Fedon*. Dacă vom corobora această realitate cu iconografia bestiarului și mai cu seamă cu titlul unuia dintre lucrările fundamentale, *Testoasa zburătoare*, certitudinea tînde să devină absolută.

Citindu-l pe Platon aflăm: „*Cufundați fără să știm în aceste scobituri (ale pă-*

mintului n.n.), noi credem că locuim pe fața de sus a pământului, asemenea unuia care, locuind pe fundul unei mări, ar socoti că locuiește la suprafața ei; privind prin apă soarele și stelele, el ar lua marea drept cer. (...) În aceeași suferință ne găsim și noi. Adânciți în fundul unei scobituri a pământului, noi credem că locuim la suprafața lui: luăm aerul drept cer și credem că acesta-i cerul pe care-l străbat astrele. Nefericirea noastră vine din aceleași cauze: slăbiciunea și încetineala ne împiedică să ne ridicăm pînă la marginea de sus a aerului. Dacă ar ajunge cineva deasupra acestuia, dacă înaripindu-se (s.n.) s-ar ridica în zbor pînă acolo, îndată ce ar scoate capul deasupra ar vedea tot ce se petrece pe acel tărîm, întocmai ca peștii care se ridică pînă la suprafața mării și văd ce se-întîmplă în aerul nostru. Dacă pe lingă acestea ar mai avea cineva și o natură capabilă să înfrunte contemplarea, ar recunoaște că acelea sînt adevăratul cer, lumina cea adevărată și adevăratul pămînt. Pămîntul de aici, stîncile și întregul tărîm de aici se tot mistuie și se sfarmă, întocmai cum pe cele de sub mare le rod sărurile; de aceea nici nu vedem născîndu-se în mare vreă viețuitoare vrednică de pomenit, și, ca să spun cu un cuvînt, nimic desăvîrșit nu este într-însa: numai scorburi, numai nisipuri, iar pe unde se vede pămînt, nămol vesfîrșit și smîrcuri; marea în sine nu cuprinde nimic de comparat cu frumusețile lumii de aici, de la noi. Dar la rîndul lor cele din țîmîntul de sus, cît de mult se deosebesc față de cele de la noi!"³

Urmează în *Fedon* o descriere a celei lumi superioare, determinantă în întregul ei pentru creațiile brâncușiene ce vor fi supuse discuției, dar din care noi nu vom reproduce decît un fragment:

„Pămîntul acela mai este înfrumusețat și cu alte podoabe (...). Pe dînsul trăiesc animale multe și felurite viețuitoare și oameni, dintre care unii locuiesc în mijlocul pămîntului, alții la marginea aerului — ca noi la marginea mării — alții prin insule care, nefiînd așezate departe de continent, sînt înconjurate de aer; ca să spun într-un cuvînt, ceea ce la noi sînt apa și marea, pentru folosința noastră,

Constantin Brâncuși, *Pește*

acolo este aerul; ce-i aerul la noi este la ei eterul"⁴.

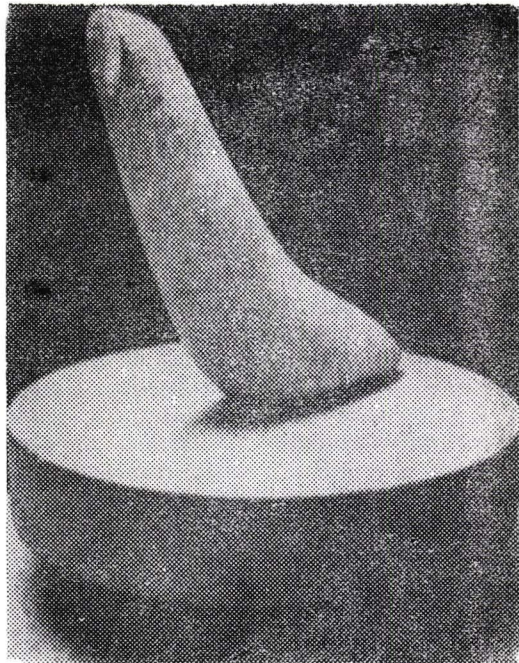
Determinantă pentru înțelegerea și identificarea bestiarului brâncușian ni se pare tocmai această „etajare” a modelului platonician al lumilor, precum și „continuitatea” elementelor, căci, spune Platon, „ceea ce la noi sînt ape și marea, pentru folosința noastră, acolo este aerul; ce-i aerul la noi este la ei eterul”.

Amintita etajare a modelului lumilor are pe lingă implicațiile legate de bestiarul brâncușian și altele, de-o importanță și profunzime nebănuite. Astfel, din legenda istorisită de Socrate în *Fedon* luăm cunoștință de finalitatea cognitivă a oricărei existențe (înainte de-a cunoaște lucrurile sufletul neîntrupat cunoscuse arhetipurile lucrurilor), precum și sensul ascensional al acesteia.

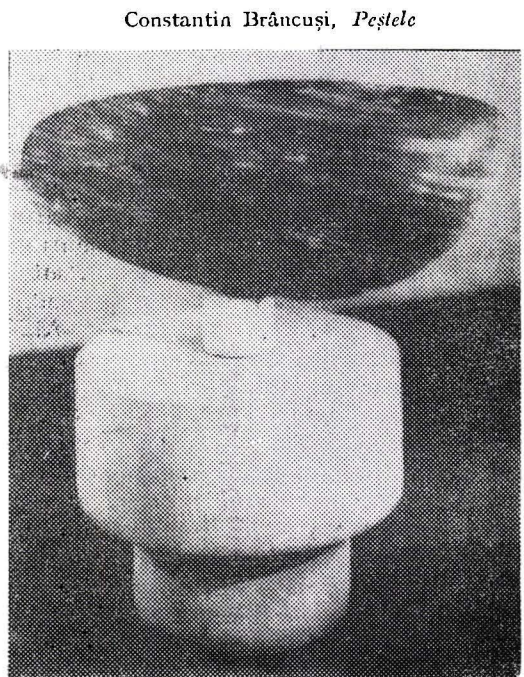
În actul cunoașterii omul este împiedicat de „slăbiciune și încetineală”, precum și de — o aflăm din alte dialoguri — caracterul înșelător al simțurilor. Pentru a cunoaște lumea superioară a Ideilor omul ar trebui să se „înaripeze”. Abia atunci înălțîndu-se așa cum un pește se înalță deasupra suprafeței mării, el ar putea vedea ce-i este dat *Testoasei zburătoare* să vadă. Aceasta, fără de aripi — așa cum o înfățișează și sculptorul — zboară prin aerul nostru, al pămîntenilor, care acolo, după cum ne spune Platon, este apa. Și tot așa și *Peștele brâncușian*. Sensul cognitiv pe care mitul citat, precum și întreaga filozofie platonică îl implică presupune și o ierarhizare a existenței. Aceasta

începe cu adîncul mării, disprețuit de filozof, unde nu apare „vreo viețuitoare vrednică de pomenit”, unde întilnești „numai scorburi, numei nisipuri”. Atît și ar ajunge spre a putea înțelege de ce sculptorul nu și-a înzestrat *Peștele* cu solzi. A omis solzii tocmai pentru că el nu a reprezentat un pește al adîncurilor, unul pe care-l putem percepe prin simțuri, ci *Ideea platonică de Pește*, *Peștele* care nu plutește, ci zboară prin aerul nostru, care este apa lumii superioare, a ideilor. Deasupra adîncului mării se înalță lumea noastră, cea care se adresează simțurilor înșelătoare, lume care nu este decît o palidă oglindire a lumii superioare. O spune și Brâncuși: „Odată ce-ai pătruns în viața reală (în lumea Ideilor n.n.) nu mai ai nevoie de nimic (...). Dar nouă nu ne este dat să vedem viața reală decît prin reflex...”⁵. În sfîrșit, deasupra acruului nostru și din aceeași substanță cu acesta se „boltește” marea de pe tărîmul Ideilor, tărîm descris de Socrate în *Fedon* cu lux de amănunte. Prin undele acelei mări zboară *Testoasa* lui Brâncuși și *Peștele*, din undele acestei mări inefabile se înalță *Miracolul* sau *Foca*. Alcătuirea etajată a modelului

Constantin Brâncuși, *Foca sau Miracolul*

Constantin Brâncuși, *Peștele*

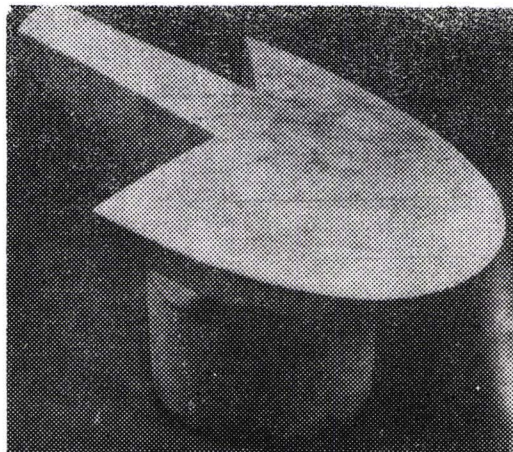
lumilor închipuite de Platon presupune o ierarhie în cadrul bestiariului brâncușian, acesta alcătuiindu-se din fapte inferioare și superioare. Din prima categorie fac parte *Testoasa zburătoare* și *Peștele*, căci ceea ce este valabil pentru lumea pămîntească, prin echivalență, este valabil și pentru lumea ideilor. Ne amintim că în lumea inferioară din adîncul mării Platon nu găsisse „vreo viețuitoare vrednică de pomenit”. Printre cele care încep a se învrednici a fi pomenite sînt tocmai cele două sculpturi brâncușiene. Aceasta, din punct de vedere compozițional sînt stăpînite de orizontalitate, prin aceasta sculptorul atrăgînd atenția asupra caracterului lor oarecum inferior. Sensul înaltului, ascensiunea, le sînt interzise, ele doar „zboară” prin aerul nostru, care este una cu apa mării din lumea de dincolo, descrisă de Socrate. *Miracolul* transcenderii îl înfăptuiește *Foca*. Aceasta, compozițional vorbind, se ridică din orizontalitatea plutirii — care-o înrudește cu *Testoasa* și *Peștele* — către verticalitatea țîșnirii. Prin faptul că ea părăsește domeniul acruului nostru și-al apei lumii superioare pentru a

pătrunde în domeniul eterului, care este tot una cu aerul pe care-l respiră zeii, *Foca* săvârșește un act de transcendere, echivalent unui miracol. De altfel, *Miracolul* este al doilea titlu care a fost atașat acestei opere sculpturale de către artist. Așadar, simbolic judecînd, *Foca* ocupă în cadrul bestiarului brâncușian o poziție intermediară. Eterul către care se înalță este domeniul *Păsării măiastre* și al *Cocoșului*.

După această grăbită hermencuțică, echivalînd mai degrabă cu o confruntare

Constantin Brâncuși, *Țeasca zburătoare*

a imaginilor bestiarului brâncușian cu textul platonice, propunem extinderea interpretării aplicate bestiarului brâncușian printr-o referire la opera intitulată *Cocoșul*, operă care — asemenea *Focii* — săvârșește miracolul unei transcenderi. *Cocoșul* anulează practic granița dintre viață și artă — la care ne-am referit la începutul acestor considerații —, dintre existența pămîntească a sculptorului Brâncuși și lumea esențială căreia acesta i-a consacrat întreaga sa operă. După cum am remarcat deja, domeniul *Cocoșului* și al *Păsării măiastre* este acela al eterului nepămîntesc, aerul din lumea Țeilor. Pentru a țuța extrage întreaga

---

←Constantin Brâncuși, *Cocoșul*

semnificație a acestei opere brâncușiene este nevoie să ne amintim de ultimele cuvinte rostite înainte de moarte de către Socrate și consemnate tot în *Fedon*:

„Și acum aproape întreg pînțelele i se răcise. Socrate se descoperi, căci fusese acoperit, și zise lucrul cel din urmă:

— O, Criton, lui Asclepios îi sintem dator un cocoș. Să i-l dai, să nu uitați...”⁶

Că în opera intitulată *Cocoșul Brâncuși* a dorit să fixeze arhetipul cocoșului, datorat de muritorii lui Asclepios, rezultă din mărturia consemnată în monografia *Brâncuși*, monografie la care am făcut referire la începutul acestor considerații:

„Cum Carola Giedion Welcker îl invită însoțită de un prieten (doctorul Löffler),

un colecționar care dorea să cumpere un Cocoș înalt de trei metri, Brâncuși îl întreabă: «Îmi auziți sughițul, vindecă-ți-mă!» Medicul îl examinează, apăsă degetul mare de un punct al claviculei și sughițul se opri. «Ah! spuse Brâncuși ușurat, mă voi gândi foarte serios la Cocoșul dumnea-voastră, o operă care va ajuta la vindecarea bolnavilor»”⁷.

Cuvintele lui Platon alăturate mărturiei brâncușiene demonstrează — sperăm cu claritate — cum, uneori, cele două lumi ermetice, a vieții și a artei, a existenței și a esenței se întilnesc într-un punct prin care comunicarea devine posibilă. Iată dovada unei miraculoase osmoze.

NOTE

¹ Pontus Hulten, Natalia Dumitrescu, Alexandru Istrati, *Brâncuși*, Paris, Flammarion, p. 103.

² Este vorba de comunicarea intitulată *Cumințenia pământului și Sărutul de Constantin Brâncuși, o abordare iconologică*, susținută de autor în 4 decembrie 1990 la Institutul de Istoria Artei.

³ Platon, *Dialoguri*, București, 1968, Editura pentru literatură universală, p. 399—400.

⁴ *Idem*, p. 401.

⁵ Pontus Hulten, Natalia Dumitrescu, Alexandru Istrati, *op. cit.*, p. 121.

⁶ Platon, *op. cit.*, p. 410.

⁷ Pontus Hulten, Natalia Dumitrescu, Alexandru Istrati, *op. cit.*, p. 256.

RÉSUMÉ

L'auteur analyse dans cette étude la relation entre l'art de Brâncuși et la philosophie de Platon, entre la pensée antique et la dynamique de l'acte créateur dans la période moderne. Ses études antérieures, de même que celle-ci, essayent d'expliquer la signification des ouvrages de Brâncuși que l'exégèse considère comme étant „mystérieux”. Cette fois-ci l'auteur s'intéresse aux représentations des animaux qui forment un véritable „bestiaire” brâncușien. Le „déchiffrement” de la signification de certaines sculptures comme le *Poisson* — dans ses différentes variantes —, le *Phoque* ou bien le *Miracle*, la *Tortue*, la *Tortue volante*, n'est possible qu'en les rapprochant à un fragment

de Phédon, un dialogue de Platon, celui ou Socrate, juste avant de mourir, raconte une légende sur l'existence du monde supérieur, le monde des Idées. Les éléments du „bestiaire”, interprétés de cette perspective, deviennent une espèce d'entités qui permettent la communication entre notre monde — qui dans la pensée de Brâncuși, lecteur fidèle de Platon, n'est pas la véritable réalité, mais un reflet du monde supérieur — et le monde transcendant, des Idées. Toute la création de Brâncuși depuis le début jusqu'à la fin (la *Tortue volante* étant l'une de ses dernières œuvres) est profondément marquée par l'influence de la philosophie de Platon.